

τερα τῶν περυσινῶν. Καὶ δὴ εἰς μὲν τὰ ἀνώτερα στρώματα συνελέχθησαν θραύσματα πηλίνων λύχνων καὶ τεμάχια μαρμαρίνων παλαιοχριστιανικῶν θωρακείων, ἐφ' ἑνὸς τῶν ὁποίων, ἐντὸς κύκλου, ὑπάρχει τὸ ἔνσταυρον σύνηθες συμπίλημα ΒΟΗ[θει, εἰς δὲ τὰ κατώτερα δύο τεμάχια ἐπιγραφῶν ρωμαϊκῶν χρόνων ἀκαθορίστου περιεχομένου καὶ τέλος εἰς τὰ κατώτατα στρώματα

Εἰκ. 2. Ἡρακλῆς διώκων Ἀμαζόνα.

εὑρέθησαν ὄστρακα ἐρυθρογράφων καὶ μελανογράφων ἀγγείων, ἐν οἷς ἐνδιαφέρον θραῦσμα (μήκους 0.10) μελανόγραφον εἰκονίζει τὸν Ἡρακλέα διώκοντα Ἀμαζόνα (εἰκ. 2). Ἡ ὀπισθεν τοῦ Ἡρακλέους σφζομένη ἀνδρική κεφαλὴ καὶ ἡ προτεταμένη χεὶρ ἀνήκουσι πιθανώτατα εἰς τὸν Ἴολαον.

Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

2. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ

Ἡ κατὰ τὸ λήξαν ἔτος ἀνασκαφικὴ μου ἐργασία εἰς τὸν Μαραθῶνα εἶναι συνέχεια παλαιότερων μου ἐκεῖ ζητήσεων, ἀπὸ τῶν ἐτῶν 1925 καὶ 1926, ὅτε εἶχα τὴν καλὴν τύχην ν' ἀνακαλύψω τὴν ἀκρόπολιν τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος. Μὲ τὴν πλήρη πλέον βεβαίωσιν τῆς μέχρι τότε ἀρκετὰ ἀμφισβητηθείσης θέσεως τῆς πόλεως ταύτης συνεπληρώθη ἡ τοπογραφία τῆς χώρας, ἡ ὁποία ἀναντίρρητος ἔως τότε ὡς πρὸς τὰ δύο μόνον κυρίως μέλη τῆς Ἀττικῆς Τετραπόλεως, ἐξησφαλίζετο τώρα ὅχι μόνον κατὰ τὴν τρίτην, κυριωτάτην αὐτῆς πόλιν, τὴν πόλιν Μαραθῶνα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τετάρτην, τὴν

Προβάλινθον, ἡ ὁποία πολλάκις ὑπετέθη ὅτι ἔκειτο μᾶλλον εἰς τὴν δυτικωτάτην γωνίαν τοῦ πεδίου τοῦ Μαραθῶνος περὶ τὸ νῦν Μετόχι τοῦ Βρανᾶ, πρὶν τοποθετηθῇ εἰς τὴν μόνην προσήκουσαν εἰς αὐτὴν θέσιν ἔξω τῆς κυρίας Μαραθωνίας χώρας, εἰς τὴν ἱκανῶς εὐρύχωρον καὶ αὐτὴν προπεδιάδα τοῦ Μαραθῶνος. Ἡ πεδιάς αὕτη εἶναι ἡ περὶ τὸν νεώτατον συνοικισμόν τῆς Νέας Μάκρης, κατὰ τὸ 32^{ον} χιλιόμετρον τῆς ἐξ Ἀθηνῶν διὰ τῶν Μεσογείων εἰς Μαραθῶνα ἀμαξιτῆς ὁδοῦ, ἔκτεινομένη ἀπὸ τοῦ Μικροῦ λεγομένου ἔλους τοῦ Μαραθῶνος, ἢ τῆς Μπρεξίζας ἄλλως, μέχρι τοῦ σημερινοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου. Ἡ δὲ Προβάλινθος δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ καμία πλέον ἀμφιβο-

Εἰκ. 1. Ὁ Μαραθὼν (κατὰ τὸν χάρτην τοῦ Κουρτίου καὶ Κάουπερτ).

λία σήμερον ὅτι κατεῖχε τὴν καλλίστην ἐν τῇ προπεδιάδι ταύτῃ θέσιν, ὀλίγον ὑψηλότερα τῆς Νέας Μάκρης πρὸς τὸ βουνόν, καὶ εἰς τοὺς χαμηλοὺς πόδας αὐτοῦ, γεώδεις καὶ πλήρεις ἡμέρων δένδρων, ὅπου Μετόχιον πάλιν τῆς Μονῆς Πεντέλης ὁρίζει τὴν ἀκριβῆ θέσιν τῆς ἀρχαίας τοῦ τόπου πόλεως διὰ τινων ἀρχαίων λειψάνων της. Ἡ μόνη καθ' ἅπασαν τὴν ἐν λόγῳ περιφέρειαν καθαροῦ ποσίσμου ὕδατος πηγὴ, ἐνδεικτικὴ καὶ αὐτὴ, εἴπερ τι ἄλλο, θέσεως ἀρχαίου οἰκισμοῦ, εὐρίσκεται ἐπίσης περὶ τὰ λείψανα ταῦτα. Περὶ τὸ Μετόχιον ὅμως τοῦ Βρανᾶ, δὲν ὑπάρχει θέσις διὰ καμίαν ἀρχαίαν πόλιν, τὰ δὲ

δῆθεν λείψανα τοιαύτης ὑπὸ τὴν συνεχίζουσιν τὰ μικρὰ ὑψώματα τοῦ Βρανᾶ βορείαν τοῦ ὅρους Ἀγριελίκι πλευράν, εἶναι κατὰ ἀλήθειαν λείψανα τῶν ἐπιτυμβίων μόνον στηλῶν τῆς νεκροπόλεως τῆς πόλεως Μαραθῶνος, ἥτις κεῖται ἐν τῇ ἀνατολικῇ πλευρᾷ τοῦ αὐτοῦ ὅρους κάτωθεν τῆς ἐπὶ βραχέως ῥάχεως αὐτοῦ ὑψουμένης ἀκροπόλεως. Ἄλλο δὲ οὐδὲν λείψανον οἰκισμοῦ ἀρχαίου ἐνταῦθα ὑπάρχει, καὶ κακῶς ἐπίσης ἐπιστεύθη ὅτι καὶ πόσιμον ὕδωρ αὐτόθι παρέχει ὁ χεῖμαρρος ὁ ἐκ τῆς χαράδρας τοῦ Διονύσου, ἢ τῆς Ραπετόζας ἄλλως, παρὰ τὸ Μετόχιον τοῦ Βρανᾶ εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Μαραθῶνος ἐκβάλλον. Τὸ ὕδωρ τοῦτο καὶ ὅταν ἀφθονώτερον ὑπάρχῃ, εἶναι ἐλάχιστον, οὐδὲ διὰ μικρότατόν τινα συνοικισμὸν ἐπαρκές. Τοῦναντίον ὕδωρ ἀφθονώτατον, ἀπαραίτητον δὲ διὰ τὴν ὑπαρξιν ἀρχαίας πόλεως, ὑπάρχει πραγματικῶς, μόνον ἔξω τῆς ξηροτάτης πέριξ τοῦ Μετοχίου Βρανᾶ περιφερείας, ἐκεῖ ὅπου ἔνεκα τῆς ἀκροπόλεως πρέπει ἀναμφισβητήτως νὰ τεθῇ καὶ ἡ πόλις Μαραθῶν, κάτωθεν δηλονότι αὐτῆς ὡς εἶπα. Αὕτη δὲ ἡ πόλις εἶναι ἡ ὁποία, ἐντοπισθεῖσα πρῶτον ὑπὸ τῶν ζητησάντων αὐτὴν ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τῆς θαλάσσης, ὅπου δι' οὐδένα λόγον θὰ ἐπετρέπετο νὰ ὑποτεθῇ ὑπάρξασά ποτε ἀρχαία πόλις· μετακινήθεισα δὲ ἐντεύθεν ἔπειτα εἰς τὸ νεώτατον χωρίον ἢ Μαραθῶνα, ὅπου οὐδὲν ἴχνος ἀρχαίου οἰκισμοῦ παρετηρήθη ποτέ, καὶ ἐκ τῆς Μαραθῶνας πάλιν εἰς τοῦ Βρανᾶ τὸ Μετόχιον, εὗρηκε μόλις ἐν τέλει τὴν ὁριστικὴν καὶ μόνην ἀληθῆ θέσιν της χάρις εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τῆς ἀκροπόλεως της. Ὁ Μαραθῶν, ἡ πόλις, ἥτις ἐκ τοῦ τόπου καθόλου Μαραθῶνος διὰ τὴν βοτάνην αὐτοῦ ἴσως τὸ μάρathon ἢ μάρathon ἢ μάλαθρον οὕτως ὠνομάσθη, ἂν δὲν συνέβη καὶ τὸ ἐναντίον, ἐκ τῆς διὰ τὸ παρ' αὐτὴν φυόμενον μάρathon αὐθις, Μαραθῶν κληθείσης πόλεως νὰ ὀνομασθῇ οὕτω καὶ πᾶς ὁ τόπος, ὁ Μαραθῶν λέγω ἢ πόλις κατελάμβανε τὴν ἀμέσως ὑπὸ τὴν ἀκρόπολιν, ὅπως καὶ μόνον ἦτο δυνατόν, ἐκτεινομένην ἀπὸ τῆς ρίζης τοῦ βουνοῦ μέχρι τοῦ ἔλους ὁμαλὴν ὑπώρειαν. Ἡ ὑπώρεια αὕτη ἀποτελεῖ καὶ τὴν στενὴν ἀρόδον ἀπὸ τὴν προπεδιάδα τῆς Προβαλίνθου εἰς τὸ πεδίου τοῦ Μαραθῶνος. Ὡς ἀρόδος δὲ ἄλλως μεταξὺ τοῦ βουνοῦ καὶ τῆς πόλεως ἅμα μετ' αὐτοῦ ἔξ ἐνός, τῆς θαλάσσης δὲ ἔξ ἐτέρου, ἥτις ὀκτακόσια μόνον μέτρα ἀπέχει τῆς πόλεως, παραμένει ὁ στενὸς οὗτος τόπος καὶ ὅταν λάβωμεν ὑπ' ὅψιν ὅτι τὸ νῦν ἔλος ἀναμφιβόλως, καθὼς ἐκ πολλῶν τεκμηρίων ἐξάγεται, δὲν ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Ἔχει δὲ καὶ τοῦτο σημασίαν τινὰ διὰ τὴν μάχην, τὴν παράταξιν καὶ τὴν παρασκευὴν τῶν ἀντιπάλων στρατῶν πρὸς τὴν μάχην, πρὸς τὰ καθέκαστα τῆς ὁποίας συγκεντρώνεται πᾶσα ἡ προσοχή μας, ὅταν τὸ μαγικὸν ὄνομα: Μαραθῶν! ὅπως λέγει ὁ Βύρων προφέρωμεν. Ἐπειδὴ δέ, ὡς εἶναι γνωστόν, περὶ τῶν δύο τοῦλάχιστον ἐκ τῶν τεσσάρων τοῦ Μαραθῶνος πόλεων ἀρχήθεν δὲν ὑπῆρξεν ἀμφιβολία ἢ διχογνωμία ποῦ ἔκειντο, διὰ τοῦτο εἶπα ὅτι τελείως βεβαιώνεται καὶ

συμπληροῦται πλέον ἡ τοπογραφία τοῦ Μαραθῶνος. Αἱ δύο ἐν λόγῳ πόλεις εἶναι ἡ Οἰνὴ, τῆς ὁποίας τὴν θέσιν καὶ τὸ νῦν ὄνομά της Νοινὴ τελείως ἔξασφαλίζει (N - Οἰνὴ κατὰ μετάβασιν τοῦ γράμματος ν τῆς αἰτιατικῆς τοῦ θηλυκοῦ ἄρθρου «τὴν» εἰς τὴν ἐκ φωνήεντος ἀρχίζουσιν ὀνομαστικὴν τοῦ ὀνόματος), καὶ ἡ ἐκ τοῦ Στράβωνος καὶ τοῦ Πausanίου καλῶς γνωστὴ Τρικόρυνθος, παρὰ τὴν μυθικὴν Μακαρίαν τὸ ὄνομα πλουσίαν πηγὴν, τὸ «Μεγάλο Μάτι» τοῦ σημερινοῦ μικροχωρίου Κάτω Σοῦλι, παρ' αὐτὴν τὴν ρίζαν τοῦ βραχωδεστάτου βουνοῦ Σταυροκοράκι. Τῆς τοπογραφίας δὲ τοῦ

Εἰκ. 2. Ἡ μυκηναϊκὴ ἀκρόπολις τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος.

τόπου ἡ ἀσφαλῶς πλέον ἐπιτευχθεῖσα συμπλήρωσις, ὡς κυριωτάτου ὄρου τοῦ πολεμικοῦ πρὸς αὐτὸν συνδεομένου γεγονότος, εἶναι οὐσιωδестаτή συμβολὴ πρὸς διευκρίνησιν ἀμφισβητουμένων τινῶν σημείων αὐτοῦ τούτου τοῦ γεγονότος, ἡ περὶ ὧν συζήτησις, ἡ ἔρις μᾶλλον, δὲν ἔληξεν ἔτι¹.

Ἀλλὰ περὶ τούτων πάντων διέλαβα ἐγὼ ἐπαρκῶς πρὸ ἱκανοῦ χρόνου, δημοσιεύσας τὸ 1928 μελέτην περὶ αὐτῶν, καρπὸν ταύτην τῶν πρώτων

¹ Ἀναφέρομαι εἰς τὸ ἄρθρον τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀγγλοῦ στρατηγοῦ καὶ στρατιωτικοῦ συγγραφέως Sir Frederic Maurice δημοσιευθὲν ἄρτι ἐν Journal of Hellenic Studies τοῦ 1932 Part I σ. 13-24, ἐν τῷ ὁποίῳ ὅμως οὐδὲν σχεδὸν εἶναι ὀρθόν, καθὼς ζητῶ νὰ δείξω τοῦτο ἐν μελέτῃ μου ὅσον οὕτω δημοσιευομένη.

μου ἐν Μαραθῶνι ζητήσεων καὶ τῆς ἀνασκαφικῆς αὐτόθι ἐργασίας κατὰ τὸ ἔτος 1926¹. Τὴν ἐργασίαν ταύτην ἐξετέλεσα δαπάνῃ τοῦ Ὑπουργείου καὶ διὰ τινος δωρεᾶς τοῦ ἐν Λονδίνῳ ὁμογενοῦς κ. Ἀλεξάνδρου Μητσοτάκη, ὅστις καὶ ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐν Δίῳ κατόπιν ὑπ' ἐμοῦ ἐπιχειρηθείσης ἀνασκαφῆς δαπάνῃ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἅμα Ἑταιρείας καὶ τοῦ Ὑπουργείου, πρὸς κτίσιν ἐνὸς ἀπαραιτήτου μικροῦ μουσείου εἰς τὴν πολυτελεστάτην ἐκείνην ἀρχαίαν Μακεδονικὴν πόλιν, ἄλλην Ὀλυμπίαν τῆς βορείας Ἑλλάδος, προσέφερε μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του δι' ἐμοῦ 30 χιλιάδας

Εἰκ. 3. Τὰ τείχη τῆς ἀκροπόλεως τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος.

δραχμῶν. Τὴν εὐκαιρίαν δὲ ἐκείνην ἐπωφελούμενος ἠδυνήθην τότε ἀρκετὰ πράγματα νὰ ἐρευνήσω ἐν Μαραθῶνι, λόγου ἄξια διὰ τὴν ἀρχαιολογίαν τοῦ τόπου, τάφον τινὰ πρῶτον παρὰ τὴν ἀκρόπολιν, συλημένον βεβαίως πρὸ πολλοῦ, ἴσως κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἤδη, ἀλλὰ καὶ πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων, καθὼς καλῶς ἐπληροφορήθην, ὑπὸ γαιοκτημόνων ἐν Μαραθῶνι ἀνασκαλευθέντα δι' ἀρκετῶν ἐργατῶν· εἶτα εἰς ἄλλην θέσιν τὰ ἐρεῖπια τῆς πύλης ἀγροκτήματος

¹ Ἐδημοσιεύθῃ ἐν τῇ Ἑπετηρίδι τοῦ Πρώτου ἔτους τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (1926/27) ὑπὸ τὸν τίτλον ἡ Τετράπολις τοῦ Μαραθῶνος καὶ τὸ Ἡράκλειον τοῦ Ἡροδότου, παρουσιασθεῖσα πρῶτον εἰς τὸ ἕκτον Διεθνὲς συνέδριον τῶν ἱστορικῶν, τὸ συγκροτηθὲν κατ' Αὐγουστον τοῦ 1928 ἐν Ὁσλῳ τῆς Νορβηγίας.

τοῦ Ἡρώδου καὶ τῆς Ρηγίλλης παρὰ τὴν ἀκροτάτην γωνίαν τῆς ἐν εἶδει ὑπερ-
μεγέθους σταδίου μικρᾶς κοιλάδος, τῆς καλουμένης σήμερον Αὐλώνας, ἥτοι
Αὐλώνος ἀληθινοῦ κατὰ τὸ ἀρχαῖον, καὶ τρίτον εἰς τὴν θέσιν «νησί»,
ἥτοι πραγματικὴν νῆσον τοῦ Μικροῦ ἔλους τὰ ὑπὸ τοῦ πάλαι ποτε ἐν Ἀθή-
ναις Γάλλου προξένου κατὰ τὸ 1792 τὸ πρῶτον παρατηρηθέντα λείψανα
πολυτελῶν τοῦ Ἡρώδου μνημείων, κατὰ τὸ βορειανατολικὸν τοῦ ἔλους τμήμα
παρὰ τὴν ἀκτὴν ἐντελῶς τῆς θαλάσσης καὶ ὀλίγον κατωτέρω τοῦ σημερινοῦ
ἀγκυροβολίου πλοιαρίων δι' ὅλην τὴν πεδιάδα τοῦ Μαραθῶνος· ἐξ οὗ σημείου
ἄρχεται καὶ ὁ ὑπὸ τῆς Κυνοσούρας ἀπὸ τῶν ἀνέμων ἀσφαλιζόμενος τοῦ
Μαραθωνίου κόλπου μυχός. Μόνον ἐκ τῶν λειψάνων τούτων, ἐξ ὧν ὁ Φωβέλ
μετεκόμισε τότε εἰς τὴν πατρίδα του τὰς ἐν τῷ Λούβρῳ νῦν ἀποκειμένας
προτομὰς τοῦ Ἡρώδου καὶ συγχρόνων του αὐτοκρατόρων Ρωμαίων, δὲν
εἶχα πλέον τὴν εὐτυχίαν ν' ἀποκομίσω εὖρημά τι ἐπίσης ἀξιόλογον, καὶ πολύ-
τιμον μάλιστα, ὡς τὰ τοῦ Φωβέλ. Μὲ εἶχαν πρὸ πολλοῦ προλάβῃ οἱ δραστή-
ριοι τοῦ ξένου ἐκείνου νεώτεροι μιμηταί, ἐγγώριοι αὐτοὶ ἀρχαιοθῆραι, ἀφή-
σαντες κατὰ χώραν κατατεμαχισμένα κολοσσιαῖά τινα μόνον μάρμαρα, μέλη
ἀρχιτεκτονικὰ τῶν μεγαλοπρεπῶν τοῦ Ἡρώδου κτισμάτων, ὅσα δὲν ἠδύναντο
οἱ ἀσυγκίνητοι αὐτοὶ ἄνθρωποι νὰ μετακομίσουν εἰς τὰς ἐστίας των διὰ τὰς
εὐτελεῖς οἰκιακάς των χρήσεις.

Ἄλλ' ὅσον ὄφελος κατόπιν ἐκ τῶν παρατηρήσεών μου εἰς τὸν ἱερὸν
Μαραθῶνα προσεπορίσθην, παρακολουθῶν τὰ ἐκεῖ μὲ πᾶσαν ἀγάπην καὶ
θερμὸν πάντοτε ὡς εἶναι ἐπόμενον ἐπιστημονικὸν διαφέρον, τοῦτο ὀφείλω
εἰς τὴν ἀνασκαφικὴν πρὸ πάντων ἐργασίαν ἐκεῖ, τὴν ὁποίαν κατὰ τὸ
λῆξαν ἔτος δυνατὴν κατέστησε τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἡ πρόθυμος
ὑποστήριξις. Καὶ μὲ βαθεῖαν συγκίνησιν ἐνθυμοῦμαι τοὺς θερμοὺς λόγους,
μὲ τοὺς ὁποίους ὁ προώρως ἐκ τῶν ἐνταῦθα μεταστὰς ἀλησμόνητος Πρόε-
δρος αὐτῆς συνώδευσε τὴν βεβαίωσιν τῆς ἐπικουρίας τῆς Ἑταιρείας καὶ εἰς
τοῦ Μαραθῶνος τὸ ἔργον, ὅπως εἰς τόσα ἄλλα. Ἡ ἐργασία ἐκεῖ, ἀπὸ προ-
πέρουςιν ἤδη συντονώτερον αὐθις ἀρχίσασα, διὰ νὰ γίνῃ ὡς πρὸς τινα πράγ-
ματα κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ἀρτιωτέρα, κατέστη πλέον καὶ αὕτη τῆς Ἀρχαιολο-
γικῆς Ἑταιρείας σταθερὰ φροντίς. Καὶ εἶναι καιρὸς νὰ μὴ μείνῃ πλέον εἰς
τὸν Μαραθῶνα ἀνεξέταστον ὅ,τι ὑπελείφθη ἐκ τῶν διασωθέντων εἰς αὐτὸν
λειψάνων τῆς ἀρχαιότητος μέχρι πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων ἀκόμη. Διότι ἡ
καλλιέργεια τῆς γῆς μας εἶναι κατὰ μοιραίαν ἀνάγκην ὁ ἓνας κακὸς ἐχθρὸς
τῶν μὴ ἐξαντληθέντων βέβαια ἀκόμη ἀρχαίων ποὺ κρύπτονται εἰς τοὺς κόλ-
πους της, ἀλλ' ὁσημέραι ἐπικινδύνως ἐξαντλουμένων. Καὶ δὲν εἶναι τόσον ἡ
διὰ τὰ σπαρτὰ τῶν ἀγρῶν καλλιέργεια ὁ κύριος ἐχθρὸς των, ἀλλ' ἡ ἀμπελο-
φυτεία πρὸ πάντων καθὼς ἐννοεῖ ἕκαστος ὡς ἐκ τοῦ τρόπου τῆς παρασκευῆς
τοῦ ἐδάφους διὰ τὰς ἀμπέλους καὶ διὰ τὴν καλλιέργειαν αὐτῶν κατόπιν. Εἰς

δὲ τὸν πολυστάφυλον Μαραθῶνα, ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ἡ ἀμπελοφυτεία τόσον ἐντατική εἶναι, ὥστε αὐτὴ κατέστη, καθὼς πολλαχοῦ παρετήρησα, τῆς καταστροφῆς ἡ αἰτία διὰ πάντα τὰ ὑπεράνω τοῦ ἐδάφους μέχρις ἐσχάτων ἀκόμη ὁρατὰ ἀρχαῖα. Ποικίλα μαρμάρων ἐξεργασμένων τεμάχια, σημεῖα ἀλάνθαστα μνημείων ἀξιολόγων βέβαια τῆς ἀρχαιότητος, ἐκεῖ κειμένων πολλαχοῦ ὅπου μόλις τὸ 1925 καὶ 1926 ἀνέπαφα εἶχα εὔρη αὐτά, ἀργότερον δὲν ἐπανεῦρον πλέον. Τὰ ἐξαφανίζει αὐτὰ ὅχι μόνον ἡ φύτευσις ἤδη τῆς ἀμπέλου ἀλλὰ καὶ ἡ κατ' ἔτος τῶν ἀμπελώνων διπλῇ ὥς γνωστὸν σκαφή. Οἱ δὲ νέοι εἰς τὴν χώραν προσελθόντες καλλιεργηταὶ κήπων καὶ ἀμπελώνων, ἡ εὐλογία βεβαίως τῆς γῆς εἰς χέρσα ἢ τελματώδη ἐδάφη, ὅποια ἀκριβῶς εἶναι, τελματώδη δηλαδὴ πρὸ πάντων, τοῦ Μαραθῶνος τὰ ἐδάφη, ἀκουσίως, ἀλλὰ μοιραίως ἠΰξησαν τὸ κακόν. Ἀλλὰ ποῦ θὰ ᾔτο δυνατόν ὁ θερμουργὸς νήλυς γεωργὸς ἢ κηπουρὸς ἢ ἀμπελουργὸς νὰ σταματήσῃ τὸ ἄροτρον ἢ τὴν σκαπάνην του, διὰ νὰ σώσῃ, ὅ,τι εἰς τὴν δρᾷσιν αὐτοῦ συναντᾷ ἀνθιστάμενον; Εἰς σπουδαιότατον διὰ τὰς ἐμὰς ζητήσεις τόπον, εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν παρὲς πάνω νεκρόπολιν τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος, ὑπὸ τὰς ὄψεις μου σχεδὸν ἐξηφανίσθησαν ἐπιτύμβιαι ἐνεπίγραφοι στήλαι, ἐν αἷς ἔνα ὄνομα πολλάκις ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον, καὶ τὸ σχῆμα ἀκόμη τῶν γραμμάτων, δύναται νὰ εἶναι πολὺτιμος συμβολὴ πρὸς διαφώτισιν τοῦ ἐρευνητοῦ εἰς τὰ ζητήματά του. Ἐγὼ εἶχα ἐτοιμάσῃ τὸ ἔδαφος διὰ μίαν περαιτέρω ἐξέτασιν, εἰς ἓνα σημεῖον ὅπου ὑπὸ τὴν σκαπάνην εἶχε παρουσιασθῇ εὐμέγεθες μνημεῖον. Ὅταν ὅμως εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν ἐπανήλθα καιρὸν τινα μετὰ τὴν διακοπὴν τῆς ἐργασίας, οὐδὲ τεμάχιον πλέον εὗρήκα ἐκ τῶν ἐξορυχθεισῶν ὑπὸ τοῦ λιθολόγου στηλῶν, αἱ ὅποια ἐν τούτοις ἀσφαλῶς ἐβεβαιώθην ὅτι ἔσωζον σειρὰς τινὰς γραμμάτων. Φαντάζεσθε τὴν θλίψιν καὶ τὴν ἀδημονίαν μου. Καὶ ὅμως τὸ κακὸν τοῦτο σπανίως μόνον περιορίζεται, διότι, διὰ νὰ ἐκλείψῃ ἐντελῶς, ποτὲ καὶ ἀπὸ τίποτε δὲν ἐμποδίζεται.

Τοιοιτοτρόπως καὶ κατὰ τὴν ἐμὴν προπερυσινὴν καὶ τὴν τοῦ λήξαντος ἔτους ἐργασίαν ἡ ἀξιόγαστος μόνον καλὴ θέλησις καλλιεργητῶν δὲν μὲ ἐστέρησεν ὠφελημάτων ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς, ἄνευ τῶν ὁποίων αὕτη οὐδὲ νὰ ἐπιχειρηθῇ ὅλως θὰ μοῦ ἐδίδετο καιρὸς. Τὴν χάριν αὐτὴν ὀφείλω εἰς τρεῖς φιλοπονωτάτους τῆς Νέας Μάκρης γεωργοὺς ἅμα καὶ κηπουροὺς καὶ ἀμπελουργοὺς, τὸν πρόεδρον τῆς κοινότητος κ. Νῖκον Καραβασίλην, τὸν παντοτεινὸν ἄλλως καὶ περὶ πάντα παραστάτην καὶ βοιηθὸν μου ἐν Μαραθῶνι, τὸν κ. Τάσον Τοίρκον, τὸν κ. Χαρίτινα Μαυρίκιον καὶ τὸν κ. Χαράλαμπον Ἑμεῖν. Αὐτοὶ ὅχι μόνον μὲ προϊδέασαν ποῦ ἔμελλαν νὰ σκάψουν, ἀλλὰ καὶ μὲ ἐπληροφόρησαν ἀμέσως περὶ τοῦ τί ἀπεκάλυπτον ἐν τῷ καλλιεργουμένῳ ἐδάφει πρὶν ἐγὼ φθάσω ἐπὶ τόπου, ἀφοῦ δὲν δύναμαι βέβαια νὰ παρευρίσκωμαι εἰς τὰς ἐργασίας των πρὶν παρουσιασθῇ τοιαύτη ἀνάγκη, καὶ μὲ

διευκόλυναν ἔπειτα παντοιοτρόπως νὰ προσθέσω ἐγὼ εἰς τὴν ἰδικήν των ἐργασίαν τὴν ἰδικήν μου. Ὁ Μαραθὼν ἔχει τὰς δυσκολίας του πρὸς διαμονὴν ἐκεῖ καὶ ἐπὶ ἡμέρας τινὰς μόνον διαρκῶς, ἔνεκα τῆς ἁλλείψεως κατοικίας πρὸ παντός. Ἀλλὰ τὸ μέγα ἐμπόδιον ἐκεῖ πρὸς διαρκεστέραν διαμονὴν εἶναι πάντοτε τὸ ἀνθυγιεινὸν τοῦ τόπου ἔνεκα τῆς ἐλονοσίας. Περίφημοι ἦσαν ἐκεῖ καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα αἱ ἐμπίδες, ἓνα ἰδιαίτερον εἶδος φαίνεται τῶν πυρετογόνων κωνώπων.

Περὶ τῶν τελευταίων ὅμως τούτων ἐν Μαραθῶνι ἐργασιῶν μου δὲν ἀνέβαλα νὰ δημοσιεύσω ὅ,τι ἔπρεπε, εἰμὴ ἓνα μόνον μῆνα μετὰ τὸν Μαῖον, καθ' ὃν κατ' ἀνάγκην ἔσπευσα καὶ τὸ πλεῖστον αὐτῆς ἔνεκα τῶν ἀπειλητικῶν πυρετῶν νὰ διαπεράνω οὕτως, ὥστε μεταβαίνων ἐκεῖ ἀπὸ βαθείας πρωΐας ἔνωρίς, καὶ τὴν ἑσπέραν αὐθημερὸν νὰ ἐπιστρέφω. Προσβληθεὶς τὴν 21^{ην} ἤδη Μαΐου ὑπὸ τοῦ πυρετοῦ ἠναγκάσθην καὶ εἰς τὸ Δῖον κατὰ τὸ θέρος νὰ μὴ μεταβῶ, εἰς τὸ ἄλλο τοῦτο σπουδαῖον πεδὶον τῆς ἐργασίας, δι' ἣν ἀπὸ τοῦ 1928 κατ' ἔτος ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία πρώτη εὐθὺς μου παρασκευάζει τὰ μέσα μετὰ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ Ὑπουργείου ὡς προεμνήσθην. Τῆς ἐν Μαραθῶνι ἐργασίας μου τὰποτελέσματα δὲν ἐβράδυνα διὰ τοῦτο κατὰ τὸ θέρος ἤδη νὰ καταστήσω γνωστὰ διὰ δύο μου δημοσιευμάτων τοῦ μὲν ἑνὸς ὡς Ἀνακοινώσεως ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν ὑπὸ τὸν τίτλον Ἑπιγραφὴ ἐκ Μαραθῶνος, συμπληρωθείσης ἀργότερα διὰ νὰ καταχωρισθῇ κατὰ Ἰούλιον ἐν τῷ τότε ἐκτυπωθέντι τοῦ Μαΐου τεύχει τῶν Πρακτικῶν αὐτῆς· τοῦ δὲ ἄλλου ὡς ἄρθρου μου, περὶ τὰ Χριστούγεννα μόλις συμπληρωθέντος διὰ τῶν μετὰ τὸ φθινόπωρον ἐν Μαραθῶνι τελευταίων μου παρατηρήσεων ἐν τῷ τότε ἐκτυπωθέντι Ἡμερολογίῳ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους 1933, ὑπὸ τὸν τίτλον: Ὁ δισεκατομμυριοῦχος τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν Ἡρώδης Ἀττικός. Εἰς τὰ δύο μου διὰ τοῦτο προσηγθέντα τῆς σήμερον ἡμέρας δημοσιεύματα θὰ παραπέμψω περὶ πασῶν τῶν ἰδιαιτέρων λεπτομερειῶν τῆς ἐρεῦνης μου (διὰ τὴν περυσινὴν ἀνασκαφὴν τὴν γενομένην ἐπιμελεῖα ἐμοῦ, ἀλλὰ φροντίδι καὶ δαπάνῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τὰ ὁδοιπορικὰ ἔξοδα παρέχοντος τοῦ Ὑπουργείου). Τὰ ἀποτελέσματα ὅμως, γενικῶς λαμβανόμενα, θὰ ἐκθέσω μετ' ἀκριβείας καὶ ἐδῶ.

Περὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος δὲν δύναται πλέον νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι αὕτη ἦτο ἡ ὑπὸ τὴν ἀκρόπολιν τῆς ὡς εἰκός, πρὸ τῶν ποδῶν δηλαδὴ αὐτῆς ὑπώρεια, μέχρι τῆς ἐπαφῆς ἀκριβῶς ταύτης πρὸς τὸ ἔλος. Τὸ ἔλος τοῦτο περιτράνω πλέον ἀπεδείχθη κατὰ τοὺς πρώτους ἡδη μῆνας τοῦ λήξαντος ἔτους, τελειωτικῶς δὲ κατὰ τέλη τοῦ φθινοπώρου ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα δὲν ὑπῆρχε. Ἐγὼ εἶχα πεισθῇ περὶ τούτου, ὅτε ἀκόμη εἶχα κατὰ τὸ 1926 καταδείξῃ ὅτι ἡ πόλις ἔνεκα τοῦ ἀπαραιτήτου δι' αὐτὴν ποσίου

ὑδατος δὲν ἦτο δυνατόν παρὰ ἐγγύτατα ἀκριβῶς αὐτοῦ νὰ οἰκισθῇ, ἀφοῦ εἰς πᾶσαν τὴν περὶ τὸ ὄρος Ἀγριελίκι καὶ τὸν δυτικὸν καθόλου τόπον τοῦ Πεδίου τοῦ Μαραθῶνος οὐδὲ μικροτάτη πηγὴ τοιούτου ὑδατος ὑπάρχει, οὐδὲ φρέαρ δὲ ἀκόμη ἦτο δυνατόν εἰς αὐτὸν νὰ ἀνορυχθῇ, πλὴν μόνον δι' ἐλαχίστην ποσότητα, κακὴν δὲ ποιότητα καθ' ἅπασαν τὴν ὑπώρειαν, ἥτοι καθ' ὅλην τὴν βορείαν τοῦ ὄρους πλευρὰν μέχρι καὶ τοῦ Βρανᾶ καὶ τῆς Αὐλώνας ὅπου ξηρότατον ὅλως διόλου εἶναι τὸ ἔδαφος. Ἡδὴ δὲ διὰ τοῦτον τὸν λόγον οὐδὲ περὶ τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἀθηναίων ἔπρεπε νὰ ὑποτεθῇ ποτε ὡς ἐκεῖ διήθεν στηθέντος, ὡς ἠξιώσῃ ποτε ἐρευνητὴς τις, πλὴν τῶν ἄλλων λόγων, οἵτινες καθίσταν τὴν πρότασιν ταύτην ἀπαράδεκτον, ὡς κατέδειξα ἐν τῇ κατὰ τὸ 1928 δημοσιευθείσῃ μελέτῃ μου.

Τὸ ὕδωρ τῆς ἥ πόλις εἶχε προχειρότατον, ἄριστον δὲ καὶ ἄφθονον πρὸ τῶν ποδῶν τῆς ἐν τῇ ρυακίου μικροῦ δίκην πηγῇ Μάτι, ἐν τῇ παρυφῇ τοῦ ἔλους, τὸ ὅποιον διὰ τοῦτο καὶ δὲν ἦτο δυνατόν ἐκεῖ νὰ ὑπάρχῃ. Ἄπας ὁ τοῦ νῦν ἔλους χῶρος μέχρι θαλάσσης ἦτο τὸ ἐπίνειον τῆς πόλεως. Τὰ ἀποχετευτικὰ τοῦ Ἡρώδου ἔργα, ὡς ὠνόμασα τότε αὐτά, τὰ ὅποια ἀνεκάλυψα τὸ 1926 εἰς τὸ ἀνατολικὸν τοῦ ἔλους μέρος παρὰ τὴν θάλασσαν, μοῦ ἔδιδαν τὸ δικαίωμα νὰ εἰκάσω τοῦτο ἀσφαλῶς τότε ἀκόμη. Καὶ νὰ διαπιστώσω δὲ συνάμα ὅτι ὄχι μόνον ἐπὶ Ἡρώδου, ὡς φαίνονται δεικνύοντα τὰ ἀντιπλημμυρικά του ἔργα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς κλασικοὺς τῆς Ἑλλάδος χρόνους ἐλώδης δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀφεθῇ νὰ μείνῃ ἢ νὰ γίνῃ ὁ τόπος. Ἡ τάφος αὕτη ἦτο ἐν ἀληθείᾳ πραγματικῇ διῶρυξ εἰς ἣν καὶ τῆς θαλάσσης τὰ ὕδατα εἰσέρχοντο διὰ νὰ καθιστοῦν αὐτὴν ἀσφαλῇ λιμενίσκον τῶν μικρῶν πλοιαρίων, προσδενομένων ἐκεῖ, ἐνῶ ὁ προλιμὴν θέσιν εὗρισκε πρὸ τῆς ἀκτῆς διὰ μόλου, ὅστις οὐδὲ σήμερον ἔχει ἐκλίπῃ ἐντελῶς, ὡς ἀλιεῖς μὲ ἐβεβαίωσαν.

Τὴν εἰκασίαν μου ἐκείνην κατέστησε, πιστεύω, ἀναμφισβήτητον ἀλήθειαν ἡ δαπάνη τοῦ δισεκατομμυριούχου τῆς Ἀμερικῆς τοῦλάχιστον, ἂν μὴ τῶν νέων Ἀθηναίων, τοῦ Ροκφέλλερ, χάριν ἐξυγείανσεως τοῦ τόπου ἀποστράγγις τοῦ ἔλους κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος, ἢ συντελεσθεῖσα κατὰ τὸ τελευταῖον φθινόπωρον.

Ἄλλ' αὐταὶ ἀκριβῶς εἶναι αἱ λεπτομέρειαι, περὶ τῶν ὁποίων εἶπα ὅτι τὰ δέοντα ἔγραψα εἰς τὰ μνημονευθέντα δύο μου δημοσιεύματα.

Ἐδῶ δὲ τοῦτο μόνον ἔτι ἔχω νὰ προσθέσω, ὑπαγορευθέν μοι ἐκ τῆς κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦτον γενομένης ἀκολούθου παρατηρήσεως ἐν Μαραθῶνι, χάριν τῆς ὁποίας καὶ ἐκλήθην ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ παραστάτου μου προέδρου τῆς κοινότητος Νέας Μάκρης, διὰ νὰ μοὶ δώσῃ εὐκαιρίαν νὰ μελετήσω τὸ πρᾶγμα.

Ὁ ἐκχερσωθείς ὀκτακοσίων στρεμμάτων χῶρος τοῦ ἔλους, ἀπεδείχθη ἐμπεποτισμένος ἄλατος τῆς θαλάσσης, καὶ διὰ τοῦτο ἀνεπίδεκτος ἀμέσου τοῦλάχιστον καλλιεργείας, μολονότι δύναται καὶ αὕτη ἀργότερα νὰ ἐπιτύχῃ, λαμβανομένων πρῶτον μέτρων τινῶν ἄλλων θεραπείας τοῦ κακοῦ ἐπὶ τινὰ

χρόνον. Ἡ φθορὰ ὅμως τοῦ ἐδάφους ἡδύνατο νὰ ἐπέλθῃ διὰ τοὺς ἐγγύτε-
τερον πρὸς τὴν μεγάλην διώρυγα, καὶ ὄχι τάφρον ἀπλὴν, κειμένους ἀγροὺς
— περὶ τῶν ὁποίων εἶναι τώρα ὁ λόγος, διότι ὁ παρὰ τὸ ἔλος ἄλλος χῶρος
ἔχει ἀγαθὴν γῆν καὶ διὰ τοῦτο καλλιεργεῖται ἤδη — μόνον ἐξ αἰτίας τῆς ὑπάρ-
ξεως τῆς διώρυγος ὡς ἐσωτερικοῦ λιμένος τοῦ ἐπινείου, ὅστις ἐκ τῆς θαλάσσης
τὰ ὕδατά του ἐδέχετο, ὅχι δὲ βεβαίως ἔνεκα τῆς γλυκειάς ἐν τῇ παρυφῇ τοῦ
ἔλους ἀναπηδώσης μεγάλης αὐτοῦ πηγῆς. Πραγματικῶς ἡ πηγὴ αὕτη ὅσον καὶ
ἂν καὶ τὸ θέρος ἀκόμη καὶ τὸ φθινόπωρον εἶναι ἄφθονος καὶ οὔτε ἐλαττοῦται
κατὰ τοὺς ξηροὺς μῆνας οὔτε αὐξάνει κατὰ τὸν χειμῶνα, ὥς ἀντιλαμβάνομαι
τώρα, ἀποτελεῖ ὅμως ἀσθενὲς μόνον σχετικῶς ρυάκιον, περιλαμβανόμενον εἰς
μικρὸν αὐλάκιον, διὰ νὰ ἐκρέυσῃ εἰς τὴν ὀκτακόσια μόνον μέτρα ἀπέχουσαν
θάλασσαν μὲ ἐλαφρὰν ἐπίσης κλίσιν. Ἡ τάφρος λοιπὸν ἢ πρὸς ἐξουδετέρωσιν
τῆς κυριωτέρας αἰτίας τοῦ τέλματος δὲν θὰ ἦτο ἀνάγκη νὰ γίνῃ μεγάλη
διώρυξ καὶ ἐπὶ προβλέψει ἀκόμη πλημμυρῶν μεγάλων ἔνεκα πολυομβρίας
ἀσυνήθους, ὡς τοῦτο κατὰ καιροὺς παρατηρεῖται ἐν τῇ χώρᾳ. Ἀλλ' οὔτε καὶ
εἰσέδυνεν, ἡ νῦν κάλλιστα σωζομένη καὶ καλῶς τὰ χεῖλη ἔχουσα στερεωμένα
μὲ ὥραίας ρωμαϊκῆς κατασκευῆς τοῖχον ἐκατέρωθεν, πέραν σημείου τινὸς ἀπὸ
τῆς ἀκτῆς. Τοῦτο δὲ θὰ συνέβαινεν ἐξάπαντος ἂν ἐπρόκειτο περὶ διοχετεύσεως
ὕδατων ἐκ τοῦ ἔλους, ὧν τὸ κύριον ποσὸν καὶ τὸ μόνον μᾶλλον, καθόσον
τώρα βλέπω, παρείχετο ὑπὸ τῆς μοναδικῆς πηγῆς Μάτι, καὶ ὄχι ὑπὸ ἄλλων
τοῦ τέλματος ἀφανῶν. Ἡ πηγὴ δὲ αὕτη ἦτο, ὡς τὸ ἀπαραίτητον στοιχεῖον
τῆς ὑπάρξεως τῆς παρ' αὐτὴν ἐντελῶς ἰδρυμένης πόλεως, ἡ κρήνη αὐτῆς,
ἀληθῆς Ἐννεάκροννος καὶ πολὺ πλεόν αὐτῆς ἴσως, πλὴν ἐὰν τὸ ὕδωρ τῆς
συνελαμβάνετο ὀλίγον ὑψηλότερα εἰς τὸ στερεὸν νῦν παρ' αὐτὴν ἔδαφος τῆς
ὑπωρείας. Διὰ τοῦ ἐδάφους τούτου διέρχεται σήμερον ὀλίγα βήματα ὑψηλότερον
τῆς πηγῆς ἢ δι' ἐπιχωματώσεως ἐνταῦθα κατασκευασθεῖσα δημοσίᾳ ἀμαξιτὴ
ὁδὸς ἡ ἐξ Ἀθηνῶν φέρουσα εἰς τὸν Μαραθῶνα.

Τὸ μνημονευθὲν ὅμως ἐπίνειον ἀπετέλει μικρὸν μόνον μέρος τοῦ νῦν
— μέχρι χθὲς δηλαδὴ καὶ προχθὲς κυρίως — ἔλους. Ὁ λοιπὸς χῶρος ἅπας
νοτίως αὐτοῦ ἡδύνατο νὰ εἶναι καὶ προάστειον τῆς πόλεως, τὸ κάλλιστον δὲ
αὐτῆς προάστειον, ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του παρὰ τὴν ἀκτὴν τῆς θαλάσσης καὶ
ὡς ἐκ τῆς ἀγαθῆς αὐτοῦ γῆς ἐν γένει διὰ μίαν ὄχι αὐχμηρὰν ἐξοχικὴν περι-
φέρειαν τῆς πόλεως, παραπλεύρως τοῦ ἐπινείου αὐτῆς, τὸ ὅποιον ἦτο τὸ
μέρος τῆς πόλεως τὸ πρὸς τὴν θάλασσαν· διότι καὶ τὰς λέξεις ἐπίνειον καὶ
πόλις, δὲν εἶναι καμία ἀνάγκη νὰ λάβῃ τις ὡς διακριτικὰ δύο χωριστῶν ὅλως
διόλου πραγμάτων ὀνόματα, ἀφοῦ ἡ πόλις ἐν γένει ἦτο παραθαλασσία, ἑκα-
τοντάδας τινὰς μέτρων μόνον τῆς θαλάσσης ἀπέχουσα, ἡ καὶ ὀλιγώτερον
ἴσως, διότι δὲν εἶναι διόλου πιθανὸν ὅτι ἡ τότε ἀκτὴ ἀπείχεν αὐτῆς κατὰ
τὴν ἀρχαιότητα τόσον ὅσον σήμερα. Ἡ ἀκτὴ πᾶσα σήμερον εἶναι ἀμμόχω-

στος, πρόχωμα δὲ ἄμμου κολοσσιαῖον καλύπτει αὐτὴν ὅλην σήμερον ἀπὸ τοῦ ἐπινείου ἀκριβῶς καὶ κατωτέρω πρὸς νότον. Ἐλεύθερον οὕτω μένει μόνον τὸ πρὸς ἀνατολὰς μέρος αὐτῆς τὸ ἐκτεινόμενον πρὸς τὴν ἐκβολὴν τοῦ ἀληθοῦς ποταμοῦ τοῦ πεδίου τοῦ Μαραθῶνος, τῆς Χαράδρας ἀρχαία λεγομένης, καὶ ἀπωτέρω πρὸς τὴν στενὴν παραλίαν τοῦ μεγάλου ἔλους τοῦ πεδίου τοῦ Μαραθῶνος καὶ τὴν Δρακονέραν. Ὁ λόγος δὲ τούτου εἶναι ὅτι ἐδῶ μὲν ὑπῆνεμον ὅλον γίνεται τὸ μέρος, ἔνεκα τῆς ἐπιπροσθούσης Κυνοσούρας καὶ αὐτοῦ τοῦ βουνοῦ τῆς Δρακονέρας. Τοῦτο δὲ ἦτο καὶ ὁ μόνος κατὰ τῶν ἀνέμων καλῶς προστατευμένος μυχός, ὥς προανέφερα, τοῦ κόλπου τοῦ Μαραθῶνος, εἰς ὃν καὶ ὁ ἐκ τριήρων ἑξακοσίων στόλος τῶν Περσῶν εἰς ἕξ σειρὰς ἕξ ἑκατὸν τριήρων ἠδύνατο νὰ προσορμισθῇ¹ καὶ τὸν στρατὸν τῶν εἴκοσι ἢ τεσσαράκοντα χιλιάδων βαρέος πεζικοῦ καὶ ψιλῶν τοξοτῶν ἀνδρῶν του ν' ἀποβιβάσῃ. Ἐνῶ ὅλη ἡ λοιπὴ παραλία, εὐθὺς πρὸ πάντων μετὰ τὸ ἐπίνειον

¹ Περβ. τὴν ὀλίγον γνωστὴν ἴσως, ἐξηκριβωμένην παρὰ στρατιωτικοῦ ἀνδρὸς μελέτην: Le général Arthur Boucher, La bataille de la Marne de l'antiquité, Marathon, d'après Hérodote, 1920. Ὁ ἀριθμὸς τῶν πλοίων τοῦ Περσικοῦ στόλου καὶ ἂν θεωρηθῇ «τυπικός», διὸ καὶ καταβιβάζεται ὑπὸ τοῦ μνημονευθέντος Ἀγγλου κριτικοῦ τοῦ Ἡροδότου εἰς μόνον τετρακόσια, πάλιν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι μικρὸς τις καὶ ἀσήμαντος, προκειμένου περὶ μιᾶς ὑπερποντίου ἐκστρατείας τῶν Περσῶν, καὶ ταύτης μετὰ τὴν οἰκτρῶς τοῦ Μαρδονίου δύο ἔτη πρότερον ἀποτυχοῦσαν παρὰ τὸν Ἀθῶ. Δι' ἀμφοτέρων τῶν ἀποστολῶν τούτων, τῆς τοῦ Μαρδονίου καὶ τῆς τοῦ Λατίδος μετὰ τοῦ Ἀρταφέρνης, ἐπεδίωκεν ὁ Δαρεῖος καὶ εὐρυτέρους κατακτητικούς σκοποὺς ἐν Ἑλλάδι, μάλιστα δὲ διὰ τῆς τοῦ Λατίδος καὶ Ἀρταφέρνης. Διὰ τὴν τελευταίαν ταύτην καὶ αἱ παρασκευαὶ τοῦ Δαρείου ἦσαν μεγάλαι (Ἡροδ. VI 48. 49. 94. 95). Πάντως θὰ ἦσαν ἀντάξιαι ἐνὸς μεγάλου κράτους καὶ οὕτε ὑπερβολὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι ὁ Ἡρόδοτος λέγει (VI 95), ὅτι Λαῖς καὶ ὁ Ἀρταφέρνης ἦγον μεθ' ἑαυτῶν «πεζὸν στρατὸν πολλόν τε καὶ εὖ ἔσκενασμένον». Ἄλλ' οἱ Πέρσαι ἐγνώριζαν βέβαια πολὺ καλὰ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, καθ' ὃν κυρίως ἐγένετο ἡ ἐκστρατεία, ἠδύνατο νὰ παρατάξουν ὀκτὼ ἑξ δέκα χιλιάδαις ὀλίταις. Οἱ Πέρσαι ἠδύνατο νὰ προβλέψουν καὶ τῶν Σπαρτιατῶν τὴν βοήθειαν εἰς τὴν ἄμυναν τῶν Ἀθηνῶν. Ματαίως δὲν ἔσκενώρουν οἱ ἐν τῇ Περσικῇ αὐτῇ φυγάδες Ἀθηναῖοι μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Ἰππίων (Ἡροδ. VI 94). Θὰ ἔπεμπον λοιπὸν οἱ Πέρσαι μόνον δέκα ἢ δώδεκα χιλιάδας περσικοῦ στρατοῦ τῆς γραμμῆς (βαρέος πεζικοῦ στρατοῦ) εἰς μίαν τόσον σπουδαίαν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείαν; Ὁ Ἀγγλος στρατηγὸς Sir Frederic Maugice ὑπολογίζει τὸ βαρὺ πεζικὸν τῶν Περσῶν κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Μαραθῶνος εἰς δύο «μεραρχίας», ἑκατέραν ἀνὰ δώδεκα χιλιάδας ἀνδρας (Πέρσας καὶ Σάκκας), πλὴν τοῦ ἀναλογοῦντος ἐννοεῖται πολυαριθμότερου σώματος τῶν τοξοτῶν. Πολεμικὰ πλοῖα οἱ Ἀθηναῖοι διέθεταν τότε μόνον ἑβδομήκοντα. (Ἡροδ. VI 132). Ἄλλ' οἱ Ἴωνες προηγουμένως εἶχον παρατάξει κατὰ τῶν Περσῶν 353 τριήρεις (Ἡροδ. VI 8) ἐν τῇ νήσῳ Λάδη τῇ παρὰ τὴν Μίλητον, ἄλλως δὲ τόσας θὰ εἶχαν βέβαια καὶ οἱ Πέρσαι ἐκεῖ, πάντως ὄχι πολὺ ὀλιγωτέρας τῶν 600, τὰς ὁποίας τοὺς δίδει ὁ Ἡρόδοτος (VI 9). Εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Μαραθῶνος ὁ Περσικὸς στόλος δὲν θὰ ἡρίθμει βέβαια ὀλιγώτερα τῶν ἐν Λάδῃ Ἴωνικῶν. Ἦγε δὲ μεθ' ἑαυτοῦ τῶρα ὁ Λαῖς καὶ τοὺς Ἴωνας καὶ τοὺς Αἰολεῖς (Ἡροδ. VI 98).

ἀκριβῶς (πρὸς νότον) γίνεται δυσπρόσιτος καὶ εἰς μεγάλα πλοῖα, διὸ καὶ πολὺ ὀλιγώτερον παρέχει ἀσφαλὲς ἀγκυροβόλιον εἰς τὰ μικρότερα ὥς ἦσαν τὰ ἀρχαῖα, οἱ δὲ βίαιοι πάντοτε σχεδὸν ἐνταῦθα ἄνεμοι ἐκβράζουσι μεγάλους ὄγκους ἄμμου εἰς τὴν καταμαστιγυμένην ὑπὸ ἀγρίων κυμάτων ξηράν.

Περὶ τὸ προάστειον λοιπόν, ἢ τὸ παραθαλάσσιον ἄλλως μέρος τῆς πόλεως, καὶ ἡ πόλις ἡδύνατο νὰ δείξῃ τὴν καλλιτέραν τῆς ὕψιν καὶ ὁ τόπος ὁ παρ' αὐτὸ νὰ θεωρηθῇ ὁ κάλλιστος ἀμέσως ἔξω τῆς πόλεως, ὅπως πρὸς οὐδεμίαν ἄλλην κατεύθυνσιν ἔξω πάλιν αὐτῆς. Ἐσκέφθην διὰ τοῦτο ὅτι ὁ Ἡρώδης βέβαια δὲν ἦτο ὁ πρῶτος, ὅστις μόλις κατὰ τὸν δεύτερον αἰῶνα μετὰ Χριστὸν ἡσθάνθη τοῦτο. Κατὰ πάντας τοὺς ἀρχαίους αἰῶνας τῆς μεγάλης ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ὅχι μόνον τῆς δόξης των, καὶ κατὰ πάντας ἔτι τοὺς προτέρους καὶ τούτων χρόνους καθ' οὓς αἱ μικροπόλεις τῆς Ἀττικῆς ὑπῆρξαν πρωτεύουσαι ἡγεμόνων καὶ ἤκμασαν βεβαίως διὰ τῆς τοιαύτης ἢ τοιαύτης χρησιμοποίησεως τῶν πόρων τῆς χώρας τῶν γεωργικῶν καὶ τῶν βιομηχανικῶν, ἀντελήφθησαν οἱ ἄνθρωποι ὅτι καὶ ὁ Ἡρώδης ἀργότερα, ὅστις τόσον ἐβοήθησεν εἰς τὴν μεγαλειτέραν ἢ κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν φυσικὴν ὡραιότητα ἐξωραΐσιν τῶν τόπων τῆς γενετείρας του. Τὴν σκέψιν ταύτην μοῦ ἐνέβαλεν ἡ ἀναπαράστασις καὶ τῆς Πύλης ἀκόμη τῆς πρὸ ἐνὸς πετρῶδους ἄλλως ἀπλοῦ ἀγροκτήματος ἢ βοσκημάτων καταυλισμοῦ κτισθείσης, ὑπ' αὐτοῦ καὶ τῆς Ρηγίλλης, ὥς ἀνέφερα, Μάνδρας τῆς Γρηᾶς σήμερον λεγομένης μεταξὺ Αὐλώνας καὶ Νοινός. Ἔτι βαθύτερον ὅμως ἀντιλαμβάνεται τις τοῦτο, νοερώς ἀναπαριστῶν τὰ πολυτελῆ καὶ πολυάριθμα μνημεῖα, δι' ὧν ὁ Ἡρώδης ἐκόσμησε τὸν τόπον ἐντὸς τοῦ σήμερον ἔλους παρὰ τὸ ἐπίνειον τῆς πόλεως, τὸ ὁποῖον εἰς τὸ βορειοανατολικόν του μάλιστα τμήμα θὰ ἦτο ἄλλως ἀνθυγιεινότατον καὶ ὥς τέλμα ἀκατοίκητον, ἢ τοῦλάχιστον ἀκαταλληλότατον πρὸς τοιαύτας ἐξωραΐσεις. Παρείχετο ὅμως πρὸς τοιαῦτα ἔργα τοῦτο ἤδη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὥς βεβαιούμεθα καὶ σήμερον ὑπὸ τῶν σπουδαίων λειψάνων τῶν ἐν αὐτῷ Ἡρωδεῖων μνημείων καὶ ὑπὸ τῶν λειψάνων ἔτι ἐνὸς ναοῦ γνησίων ἐλληνικῶν πιθανώτατα χρόνων. Τότε μάλιστα ἀκόμη περισσότερον πρὸς ὁμοίους σκοποὺς θὰ εἴλκυε καὶ ὁ νῦν φύσει ὡραῖος καὶ δεινρώδης τόπος παρὰ τὸ νοτιοανατολικόν πρὸ πάντων τοῦ ἔλους κράσπεδον, ὅστις καὶ μᾶλλον θὰ ἦτο τῆς αὐτῆς πόλεως τὸ κάλλιστον παρὰ τὴν θάλασσαν τμήμα.

Πρὸς τὰς θέσεις ταύτας διὰ τοῦτο ἔστρεψα πέρυσι τὴν προσοχὴν μου. Καὶ εἰς τὴν ἀπόπειράν μου ἐδῶ, δι' ἀνασκαφῆς νὰ ἐξετάσω τὰ τοῦ τόπου, ἐπέτυχα ὥς πρὸς τὰ εὐρήματα ὅσον τοῦλάχιστον περιέμενα.

Εὗρηκα δύο ἱερὰ ἀρχαῖα· τὸ ἐν Διονύσιον ἀσφαλῶς, τὸ δεύτερον Διονύσιον καὶ αὐτὸ πιθανώτατα, μέγα ὅμως, τὸ ὁποῖον προσεχῶς ἴσως κατορθώσω νὰ ἐξακριβώσω πόσον μέγα ἦτο. Ὁ ληνὸς τοῦ ἐνὸς (τὸ πατητῆρι τῶν σταφυλῶν κοινῶς), ἡ ἀρχαῖζουσα κεφαλὴ Διονύσου εἰς τὸ ἄλλο, μᾶς βεβαιώ-

νουν περὶ τίνος ἐδῶ ἐπρόκειτο. Ἐνα νόμισμα ρωμαϊκὸν τοῦ δευτέρου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος ἐκ τοῦ πρώτου μᾶς βεβαιώνει καὶ περὶ τῶν χρόνων του.

Εἰς τὸ αὐτὸ πρῶτον ὁ μέγας εἰς τὴν γῆν βόθρος διὰ τὴν τέφραν βωμοῦ μετὰ τεμαχίων ὀσταρίων, τῶν θυμάτων πάντως, δεικνύει ὅτι εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ πολλοὺς μάλιστα αἰῶνας πρὸ τοῦ δευτέρου μετὰ Χριστὸν, τοῦ τέλους τούτου τῆς ἀκραιφνοῦς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων, εἶχε προϋπάρξει ἱερὸν τῶν αὐτῶν θεῶν. Περὶ αὐτοῦ ἄλλως μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἐπὶ μαρμαρίνης στήλης χαραγμένη τοῦ δευτέρου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος ὄχι ἀκεραία δυστυχῶς εὐρεθεῖσα ἐπιγραφή, ἣτις ὁμιλεῖ περὶ ἀνακαινίσεως τοῦ βωμοῦ ἐνταῦθα. Ἐνα δὲ μικρὸν καὶ κομψὸν ἀνάγλυφον Ἑρμοῦ καὶ Χαρίτων, ῥωμαϊκῶν χρόνων, τοῦτο ὅμως ἐξ ἄλλης τινὸς ἀδήλου θέσεως ἐνταῦθα προερχόμενον, δεικνύει ἴσως ὅτι καὶ ἄλλο τι ἱερὸν ἐκεῖ ὑπῆρχε, ἂν μὴ καὶ τῶν Χαρίτων ἴσως, τῶν ὁποίων ἄξιον θὰ ἦτο καὶ τὸ σημερινὸν ἀκόμη χαριτωμένον, αὐτόφυτον ἄλσος παρὰ τὴν ὀλίγα βήματα μόνον ἀπέχουσας ἀκτὴν τῆς ὠραιότητος Μαραθωνίας θαλάσσης.

Ἀλλὰ πόλις ὁμοῦ, μὲ τὴν ἀκρόπολιν της, ἐπίνειον, προάστειον, ἱερὰ καὶ ἄλλα, τὰ ὁποῖα βεβαίως ὑπῆρξαν ἐνταῦθα ὅπως καὶ σήμερον, ἔρχονται τῶρα ὡς ἀπόδειξις καὶ ἄλλων πραγμάτων.

Ἐπειδὴ ἵχνος νεκροταφείου ἀρχαίου τῆς πόλεως Μαραθῶνος δὲν ὑπάρχει οὐδαμοῦ ἐνταῦθα εἰς τὸν παρακείμενον εἰς αὐτὴν τόπον, νοτίως τοῦ ἔλους, στήλαι δὲ μόνον ἐπιτύμβιαι εἶναι τὰ λείψανα τῆς ἀρχαιότητος κάτωθεν τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ ὄρους Ἀγριελίκι, ἐκεῖ βεβαίως δὲν ὑπῆρξε οὐδεμία πόλις ποτέ· ὁ μὲν Μαραθὼν ὡς πόλις, διότι ἡ θέσις αὕτη κεῖται πολὺ μακρὰν τῆς μόνης ἐνταῦθα ἀκροπόλεως τῆς ὑπ' ἐμοῦ ἀνακαλυφθείσης ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς βραχώδους ῥάχews τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀγριελίκι. Δὲν δύναται δὲ κανεὶς πλέον νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ἐδῶ που παρὰ τὴν ἀκρόπολιν ταύτην ἔκειτο ἴσως ἡ Προβάλινθος, διότι ἡ πόλις Μαραθῶν ἔπρεπε τότε νὰ κεῖται εἰς τὴν μόνην ὑπολειπομένην διὰ μίαν πόλιν θέσιν ἔξω τοῦ πεδίου τοῦ Μαραθῶνος, εἰς τὴν προπεδιάδα αὐτοῦ, ἣτις δὲν εἶναι πλέον ὁ κυρίως Μαραθῶν. Ἡ Προβάλινθος λοιπὸν καλῶς τοποθετεῖται ἐκεῖ ὅπου ἀνωτέρω εἶπα, δυτικῶς τῆς Νέας Μάκρης καὶ εἰς τὸ Μετόχιον ἀκριβῶς τῆς Πεντέλης εἰς τοὺς ὑπερέχοντας ὀλίγον τῆς πεδιάδος καταφύτους καὶ εὐμοιροῦντας ὕδατος ἀγαθοῦ πηγῆς. Ἡ πόλις ὅμως Μαραθῶν, ὡς ἡ κυριωτάτη τῆς Μαραθωνίας χώρας εἶτε ἔδωκεν ὡς εἶπα εἰς αὐτὴν τὸ ὄνομά της εἶτε ἔλαβε τοῦτο παρ' αὐτῆς, κατελάμβανεν ἀναμφιβόλως καὶ τὴν ἐπικαιροτάτην ἄμα διὰ τὰς συγκοινωνίας ἀπάσης τῆς χώρας θέσιν καὶ τὴν ἀσφαλεστάτην ἐνταυτῷ ὡς ἐκ τῆς ὀχυρωτάτης ἀκροπόλεώς της. Αὕτη εἶναι τὸ κραταιότατον ἐν γένει ὀχύρωμα τοῦ τόπου. Ἡ Προβάλινθος ἐλαχίστην ὀχυρωτικὴν σημασίαν ἔχει καὶ οὐδεμίαν συγκοινωνιακὴν, ὅπως ἀνέπτυξα τὰ περὶ αὐτῆς εἰς τὰ μνημονευθέντα δύο

δημοσιεύματά μου. Ἡ Νοινὴ καίται εἰς τὸ περισσότερον πάντων τῶν λοιπῶν ἀπόκεντρον καὶ πολὺ μακρὰν τῆς θαλάσσης μέρος τῆς Μαραθωνίας χώρας, δὲν σώζει δὲ καὶ κανὲν ἵχνος οἰασθήποτε εἴτε ἀκροπόλεως εἴτε ὀχυρώσεως καὶ εὐρίσκεται ἐν τελείᾳ σχεδὸν πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν ἀνοδία. Ἡ Τρικορύνθος τέλος οὔτε τὸ πλεονέκτημα τῆς ἐγγύτητος τῆς θαλάσσης ἔχει ὅπως ἡ πόλις Μαραθῶν, καὶ ἄλλως δὲ μειονεκτεῖ ἔνεκα τοῦ πρὸ αὐτῆς πάντοτε ἐπικινδύνου ἔλους, τοῦ Μεγάλου ἔλους (καὶ ἂν ἀκόμη ὑποτεθῇ ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τοῦτο πλησίον τοῦλάχιστον τῆς πόλεως Τρικορύνθου ἦτο ὁπωσδήποτε μικρότερον παρὰ τώρα) καὶ διότι ἐπὶ μιᾷς μόνον ὁδοῦ τῆς πρὸς τὸν Ὁρωπὸν ἔκειτο, ἀλλὰ καὶ ἀκρόπολιν ἔχει ἐπὶ τῶν βράχων τῆς μικρᾶς καὶ ἀσήμαντον μᾶλλον.

Ὅτι ἡ μὴ ὑπαρξὶς τοῦ μικροῦ ἔλους ἐν Μαραθῶνι, ἥτις εἶναι βεβαία πλεόν, ἔχει σημασίαν τινὰ καὶ διὰ τὴν μάχην τοῦ Μαραθῶνος, ἀνέφερα ἀνωτέρω. Διὰ τὸν Μιλτιάδην μὲ τὴν παρατάξιν τοῦ στρατοῦ του στηριζομένην ἐξ ἀριστερῶν κατ' ἀνάγκην εἰς τὸ μικρόβουνον Κοτρῶνι, ἐφόσον ἡ δεξιὰ τῶν Περσῶν ἐστηρίζετο ἐξάπαντος εἰς τὸ Σταυροκοράκι, ἦτο ἀπαραίτητος βεβαίως πρὸς ἀποφυγὴν ὑπερφαλαγγήσεως ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἡ ὀχύρωσις ἐκ τῆς ἀριστερᾶς του πλευρᾶς, ὥς τὴν προφύλαξιν αὐτὴν ἐννοεῖ ὁ Κορνήλιος Νέπως, διὰ κοπῆς δένδρων εἰς τὴν ἐλαϊόφυτον αὐτὴν καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα χώραν, ἡ ὁποία γυμνὴ δένδρων μᾶλλον πρέπει πάντως νὰ ἦτο μόνον εἰς τὸν τόπον τῆς συγκρούσεως τῶν ἀντιπάλων στρατῶν. Ἀλλ' ἀπαραίτητος ὡσαύτως παρουσιάζετο ἡ τοιαύτη ὀχύρωσις — καὶ διὰ τάφρων ἴσως συγχρόνως — οὐχ ἦσσαν κατὰ τὴν δεξιὰν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ πτέρυγα. Ἡ ὑπερφαλάγγησις καὶ ἐντεῦθεν, κυρίως μάλιστα ἐντεῦθεν, ἡδύνατο νὰ εἶναι εὐκόλος εἰς τοὺς Πέρσας, διὰ κινήσεως ἂν μὴ τοῦ ἱππικοῦ των, τὸ ὁποῖον οὕτως ἢ ἄλλως δὲν ἐμφανίζεται εἰς τὴν μάχην, ἀλλὰ πάντως ὅμως τοῦ παρ' αὐτοῖς πολυαριθμοῦ σώματος τῶν ἰδίως τοξοτῶν, μαχητικοῦ καὶ αὐτοῦ καὶ σημαίνοντος ἐν τῷ στρατῷ σώματος αὐτοῦ ἀντικαθιστῶντος τότε τὸ σημερινὸν πυροβολικὸν τρόπον τινά, ἀρχομένης τῆς μάχης, διὰ τῶν ἀπείρων χιλιάδων τῶν βελῶν του, τὰ ὁποῖα ἡδύνατο νὰ ἐκτοξεύσῃ, καθ' ἕκαστον λεπτὸν τῆς ὥρας, ἂν ἡ δύναμις του ἦτο ἀναλόγως μεγάλη¹.

Ἀλλὰ τοιαύτην ὑπερφαλάγγησιν δὲν ἀπεπειράθησαν βεβαίως οἱ Πέρσαι, ὅσον δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν τὰ καθέκαστα τῆς μάχης ἐκ τῆς ἀφηγήσεως

¹ Ἰδὲ Boucher, ἐνθα ἀνωτέρω ἐν σελίδι 25. Ὁ Γάλλος στρατηγὸς ὑπολογίζει τοὺς τόξας φέροντας Πέρσας (πεξοὺς τῆς γραμμῆς ἦτοι γεροφόρους) εἰς 48 χιλιάδας ἄνδρας ἐν ὧν οἱ ὅποιοι ἐντὸς ἐνὸς λεπτοῦ ἡδύνατο νὰ ῥίψουν 200 χιλιάδας «βολάς», δηλαδὴ βέλη. Ἀλλὰ καὶ μόνον εἰς 24 χιλιάδας ἄνδρας ἂν ἀνήρχετο σύμπας ὁ πεζικὸς τῶν Περσῶν στρατός, 100 χιλιάδες βέλη κατὰ λεπτὸν τῆς ὥρας δὲν θά ἦτο μικρὰ διὰ τοὺς ἀντιπάλους των ἐνόχλησις. Περὶ τῆς παρατάξεως τῶν Περσῶν διδασκόμεθα πολλὰ ἐκ τῆς Κύρου Παιδείας τοῦ Ξενοφῶντος κατὰ τὰ ὅπλα, τὰ ὁποῖα ἔφερον, καὶ κατὰ τὴν θέσιν ἣν ἐν τῇ μάχῃ τὰ διάφορα σώματα κατελάμβανον.

τοῦ Ἡροδότου. Πρέπει λοιπὸν ἀράγε ἐκ τούτου νὰ συμπεράνωμεν ὅτι δὲν εἶχε νὰ φοβηθῇ ὁ Μιλτιάδης καὶ ἐκ τῆς δεξιᾶς τοῦ στρατοῦ του πλευρᾶς τίποτε ἀπὸ μέρους τῶν Περσῶν, καὶ δὲν θὰ ἔπρεπε τότε νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἀκριβῆ εἶναι τὰ ὑπὸ τοῦ Κορνηλίου Νέπωτος περὶ ὀχυρώσεως τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ ἐκατέρωθεν τῆς κατὰ μέτωπον παρατάξεώς του, ὅσον καὶ ἂν τίποτε περὶ τοιούτου μέτρον τοῦ Ἑλλήνος στρατηγοῦ δὲν λέγει ὁ Ἡρόδοτος; Φαίνεται τοῦλάχιστον ὅτι τίποτε ἄλλο δὲν δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν εἰμὴ ὅτι ὁρθὰ εἶναι ὅσα ὁ Ρωμαῖος συγγραφεὺς μᾶς παρέδωκεν ἐκ πηγῆς ἀρχαιοτέρας βεβαίως, καλῶς πληροφορημένης, ἀρνούμενος αὐτά.

Καὶ ἡ θέσις τέλος τοῦ τεμένους τοῦ Ἡρακλέους, ὅπου οἱ Ἀθηναῖοι ἐξεληθόντες ἐκ τοῦ ἄστεως εἰς τὸν Μαραθῶνα, ἅμα τῇ ἀναγγελίᾳ τῆς ἀποβάσεως τῶν Περσῶν εἰς τὸν Μαραθῶνα, ἐστρατοπέδευσαν, ἔξάγεται τώρα, ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων περὶ τῆς ἀκριβοῦς θέσεως τῆς πόλεως Μαραθῶνος, μετὰ μεγαλειτέρας ἀσφαλείας. Ἀφοῦ ἡ παράταξις τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς μάχης ἀπείχε ὀκταστάδιον ἑλληνικὸν ἤτοι ἐν ρωμαϊκὸν μίλιον, ἐν καὶ ἡμῖς περίπου χιλιόμετρον, ἀπὸ τῆς παρατάξεως τοῦ ἐχθροῦ, ὥς γνωρίζομεν ἐκ τοῦ Ἡροδότου αὐθις, τότε ἡ σύγκρουσις τῶν δύο στρατῶν ἐπῆλθεν ἀκριβῶς περὶ τὴν θέσιν, ἣν κατέχει σήμερον ὁ Σωρὸς λεγόμενος, ἤτοι ὁ τυμβόχωστος τῶν Μαραθωνομάχων τάφος¹. Διότι τοῦτο ἀπαιτεῖ ἡ δεδομένη τοῦ μεταίχιμιου μεταξὺ τῶν δύο στρατῶν ἀπόστασις. Ἀλλὰ τότε καὶ τὸ Ἡράκλειον τοῦ Ἡροδότου, τὸ τέμενος τοῦ Ἡρακλέους, γνωρίζομεν ἀκριβῶς ποῦ πρέπει νὰ θέσωμεν. Ἀρκεῖ νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι τοῦτο ὥς τόπος ἐκγυμνάσεως τῶν νέων ἐπὶ δύο ἔτη πρὸ τῆς εἰσόδου αὐτῶν εἰς τὸν τακτικὸν στρατὸν τῆς πόλεως τῶν δὲν ἦτο μὲν δυνατόν νὰ εὐρίσκειται, διὰ τὴν στενότητα τοῦ χώρου ὃν αἱ ἀρχαῖαι πόλεις κατελάμβανον, ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως· ἀλλ' οὔτε καὶ πολὺ μακρὰν αὐτῆς· διότι στρατῶνας βέβαια δὲν εἶχαν τὰ ἱερὰ τοῦ Ἡρακλέους πρὸς στρατωνισμόν ἐκεῖ τῶν ἐκγυμναζομένων ἐφήβων. Καὶ τότε κατὰ τὴν θέσιν τῆς ἐγγὺς πόλεως Μαραθῶνος πρέπει νὰ ὀρισθῇ καὶ ἡ τοῦ Ἡρακλείου αὐτῆς θέσις ὀλίγον τι ἀπωτέρω τῆς ὑπὸ τὴν ἀκρόπολιν ὑπωρείας καὶ εἰς τὸ σημεῖον ἀκριβῶς τῆς γραμμῆς, ἣτις ἐκ τῆς πόλεως χαρασσομένη δύναται νὰ διασταυρωθῇ πρὸς τὴν ἐκεῖθεν καθεύσας

¹ Παραγνωρίζεται ἐντελῶς τοῦ Σωροῦ ἡ σημασία καὶ ἡ αἰτία τῆς ὑπάρξεώς του ἐν τῷ ἀνωτέρω σημειωθέντι ἄρθρῳ ἐν JHS. Ἀλλὰ εἰς τὸ ἄρθρον τοῦτο, ὀφειλόμενον ἄλλως εἰς παλαίμαχον Ἀγγλὸν στρατηγὸν καὶ ἐπιφανῆ στρατιωτικὸν συγγραφέα, ἐτοιμάζω ἀπάντησιν, ἣτις θὰ δημοσιευθῇ ἐλπίζω προσεχῶς. Λυποῦμαι νὰ εἰπῶ ὅτι τίποτε ἐν αὐτῷ δὲν εὐρίσκω ὑγιὲς καὶ ὀρθόν. Πρόκειται περὶ μιᾶς τελείας πρῶτον παρενολήσεως τῶν ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου παραδιδόμενων εἰς ἡμᾶς. Ἀλλὰ καὶ πᾶσι αἱ ἄλλαι παρατηρήσεις τοῦ Ἀγγλοῦ κριτικοῦ περιέχουσι μόνον ἐσφαλμένα πρᾶγματα, τινὲς δὲ καὶ προκαλοῦσι τόσον παρρησιαστικὴν τὴν ἀνασκευὴν ὅσον τραχεῖα καὶ ἥκιστα δικαιολογημένη εἶναι καὶ τοῦ στρατηγοῦ κ. Maurice ἡ γλῶσσα, προκειμένου περὶ τοῦ Ἡροδότου.

βαίνουσιν, πρὸς τὸν ἐν ὀκταστάδιον (ἦτοι περὶ τὰ 1500 μέτρα) ἐκ τοῦ σημείου τούτου ἀπέχοντα Σωρόν.

Ταῦτα εἶναι ἀποτελέσματα τῆς ἐν Μαραθῶνι ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης μέχρι τοῦ τέλους τοῦ λήξαντος ἔτους καὶ τῆς ἀρχῆς τούτου. Ἀλλὰ καὶ πρὸς ἄλλα σημεῖα ἔχει νὰ κατευθυνθῇ ἡ ἔρευνα αὕτη προσεχῶς ἐκεῖ. Καὶ πρῶτον ὥς σκέπτομαι πρὸς τὴν ἀναζήτησιν ἑνὸς βασιλικοῦ μεγάρου ἢ ἑνὸς ἀρχαικοῦ ναοῦ ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως τῆς πόλεως Μαραθῶνος. Πρὸς περαιτέρω δὲ συγχρόνως ἐξερεύνησιν τοῦ ἐδάφους καὶ περὶ τὰ δύο μνημονευθέντα ἱερὰ τοῦ Διονύσου ἐν τῷ παραθαλασσίῳ αὐτῆς τμήματι νοτίως τοῦ ἐπινείου. Ἀλλὰ καὶ πρὸς καθαρισμόν ἑνὸς μυκηναϊκοῦ θολωτοῦ τάφου, ὅστις ἀναμφιβόλως δὲν εἶναι νεωτέρα ἀσβεστοκάμινος, ὥς ἤθελε τις ὑποπεύσῃ, διότι καὶ ἄνευ ἀνασκαφῆς σχεδὸν βεβαίαν θεωρῶ τὴν ὑπαρξίν τοῦ πρὸς τὸν τάφον φέροντος «δρόμου». Εἶναι ἐπίσης ἀνάγκη νὰ ζητήσω καὶ Τυρρηνικὰ ἴσως λείψανα παρὰ τὴν ἀκρόπολιν τῆς πόλεως Μαραθῶνος, κατὰ σύστασιν τοῦ ἐπιφανοῦς ἐν Λειψίᾳ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Bethe εἰκάζοντος τοιαῦτα λείψανα ἐκ τῆς παρὰ Στεφάνῳ τῷ Βυζαντίῳ μαρτυρίας, ὅτι τὸ παλαιότερον ὄνομα τῆς Ἀττικῆς «Τετραπόλεως» ἦτο Ὑττηνία, ὅπερ περίεργον ὁμοιότητα ἔχει πρὸς τὸ «χοῦθ ἢ χοῦτ» τὸ σημαῖνον τέσσαρα¹ ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν Ἑτρούσκων - Τυρρηνῶν τῆς Ἰταλίας, τῶν γνωστῶν καὶ ἐκ τοῦ Ἡροδότου Πελασγῶν τῆς Λήμνου, παλαιῶν κατοίκων καὶ τῆς Ἀττικῆς. Κατεῖχον μάλιστα οὗτοι καὶ τὴν ὑπὸ τὸν Ὑμητιόν, εἰς τὰ πρόθυρα τῶν Ἀθηνῶν, χώραν, ὥς ὁ Ἡρόδοτος πάλιν παραδίδει (ἐν VI 137), καὶ ἐκ τῆς ὁποίας οἱ Ἀθηναῖοι βία τοὺς ἐξεβάλον, ἀδίκως μὲν, καθὼς παραλαμβάνων ἐκ τοῦ Ἐκαταίου ἀφηγείται ὁ Ἡρόδοτος, διότι ἐφθόνησαν αὐτοὺς διὰ τὴν καλῶς καλλιεργηθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἐπηλύδων τούτων γῆν, ἣν οἱ ἴδιοι εἰς αὐτοὺς ἔδωκαν ὥς ἀντιμισθίαν διὰ τὴν κρίσιν τῶν καὶ σήμερον ἐν τοῖς λειψάνοις των σωζομένων πελασγικῶν τειχῶν τῆς Ἀκροπόλεως. Δικαίως δέ, καθὼς διετείνοντο οἱ Ἀθηναῖοι, διότι παρηνώχλουν οἱ Πελασγοὶ τὰς θυγατέρας των, πορευομένας ἐπὶ ὕδωρ εἰς τὴν ἐν τῷ Ἰλισῷ τότε κρήνην τῆς πόλεως. Τὸ Ἑθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον τῶν Ἀθηνῶν ἀπέκτησε πρὸ χρόνων ἐπιγραφὴν ἐκ Λήμνου μὲ ἐλληνικὰ μὲν γράμματα γεγραμμένην, εἰς γλῶσσαν ὅμως «Πελασγικὴν» ἀκατάληπτον σήμερον, ὅποια παραμένει ἔτι καὶ ἡ Ἑτρούσκιχ. Ἀνασκαφὰς σπουδαίας ἐνήργησαν πρὸ διετίας ἐν τῇ «πελασγικῇ» Λήμνῳ, οἱ Ἰταλοὶ ἀρχαιολόγοι.

ΓΕΩΡΓ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ

¹ Ἡρνήθη μολαταῦτα τὴν συγγένειαν τῶν δύο λέξεων ὁ μέγας πρὸ διετίας ἀποθανὼν ἱστοριοδίφης Ἐδουάρδος Μέιερ ἐν τῇ νεωτάτῃ ἐκδόσει τῆς ἑαυτοῦ Ἱστορίας τῆς Ἀρχαιότητος.